

پیش از هر چیز: هرگاه قصد گوینده فراتر از یک گزارش عادی یا بازگویی واقعیت علمی باشد، از **صور خیال** استفاده می‌کند. تخیل، قابلیت وسیعی است و اهل ادب آن را در شاخه‌های مختلفی گنجانده‌اند. البته قدما در این تقسیم‌بندی‌ها و جدول‌سازی‌ها زیاده‌روی کرده‌اند و بیشتر توان خود را به جای بحث در ارزش هنری، صرف ایجاد شاخه‌ها و اصطلاحاتی نموده‌اند که گاه هیچ ارزش هنری ندارد. ما این تقسیم‌بندی‌ها را تا جایی که به ارزیابی هنری صورتهای خیال کمک کند مطرح می‌کنیم و از تشبیه آغاز خواهیم کرد که مادر تخیل است.

تشبیه

تشبیه یادآوری همانندی و شباهتی است که از جهتی یا جهاتی میان دو چیز مختلف وجود دارد و غرض از آن **توصیف، اغراق، عینیت بخشیدن** و ... است.

ارکان تشبیه: اجباری: مشبه و مشبه به (ماننده و مانسته) / اختیاری: وجه شبه و ادات تشبیه

اگر ۳ رکن یا همه‌ی ۴ رکن در تشبیه به کار روند، **تشبیه گسترده** داریم.

رسیده موسم آن کز طرب چو نرگس مست / نهد به پای قدح هرکه شش درم دارد (۴ رکن)
صبح برآمد ز کوه چون مه نخب ز چاه / ماه برآمد به صبح، چون دم ماهی ز آب (۳ رکن)

اگر فقط مشبه و مشبه به به کار رود، **تشبیه فشرده** یا ..... داریم.

← **تشبیه اسنادی:** مستقیم و بی‌تعارف بگوییم مشبه، مشبه به است.

کلک حافظ شکرین میوه نباتیست بچین / که در این باغ نبینی ثمری بهتر از این
من سرگشته هم از اهل سلامت بودم / دام راهم شکن طره مشکین تو بود

← **اضافه تشبیهی:** معمولاً **مشبه به مشبه**، گاهی بالعکس

مشبه به مشبه: گویند روی سرخ تو سعدی که زرد کرد؟ / اکسیر عشق بر مسم افتاد و زر شدم
چشم بر شمد سرمه‌ای آسمان می‌اندازم / ستاره‌ها / با نخ نور گلدوزی شده‌اند
مظلوم کوچک من / هر روز نارنجک قلبش را / از خانه به مدرسه می‌برد
مشبه مشبه به: شربتی از لب لعلش نچشیدیم و برفت / روی مه پیکر او سیر ندیدیم و برفت

← **کلمات مرکب تشبیهی:** گاهی یک کلمه مرکب، خواه معمول و خواه بر ساخته، در دل خود مشبه و مشبه به را جای داده است.

سرو قد و ماهروی لاله‌رخ و مشک‌موی / چنگزن و باده‌نوش رقص کن و شعرخوان

تشبیه‌های غیر مستقیم!

گاهی در ساختار کلام، مستقیماً تشبیهی یافت نمیشود، اما مقصود شاعر بیان شباهت است و ارکان اصلی تشبیه ذکر شده‌اند.

دل من آشتی جوید همیشه با خم زلفش / اگر چه آشتی نبود دمی با گوی، چوگان را
هزار جهد بکردم، که سر عشق بیوشم / نبود بر سر آتش میسرم که نجوشم

معمولاً ویژگی مشترک ما یا همان وجه شبه در مشبه به بارزتر است، اما گاهی گوینده به مشبه غیر مستقیم برتری نسبت میدهد!

یک سحر کاش که در دامن گلزار آبی / تا گل از شرم رخت سر به گریبان ماند
ای که تو ماه آسمان، ماه کجا و تو کجا / در رخ مه کجا بود این کر و فر و کبریا

گاهی برای بیان شدت ویژگی وجه شبه در مشبه، به نظر جای مشبه و مشبه به عوض میشود!

ایام گل چو عمر به رفتن شتاب کرد

آفتابا از در میخانه مگذر کین حریفان / یا بنوشندت که جامی یا بیوسندت که یاری

ادات تشبیه لزوماً (چون، مانده، به سان و ...) نیست، می‌تواند **وند (وش، سا، وار، گون، نما)** و **یا فعل (از مصدر ماندن و مانستن)** باشد.

ساقی به دور باده‌ی گلگون شتاب کن

این دهر دونده به یکی مرکب ماند / کز کار نیاساید هر چند دوانیش

- تشبیه و ارکان آن را در هر کدام از ابیات زیر مشخص کنید. ممکن است بیتی بیش از یک تشبیه داشته باشد.
- ۱) خویش را لای ابر می‌پیچد / آسمان مثل یک معما بود
  - ۲) غافل از خال و خط و زلف و دهان تو شده‌ست / ساده‌لوحی که به خورشید تو را سنجیده‌ست
  - ۳) تو در حسن، لیلای خرگه‌نشینی / من از عشق، مجنون صحرانشینم
  - ۴) خروش سیل حوادث بلند می‌گوید / که خواب امن در این خاکدان نمی‌باشد
  - ۵) هرچند نمی‌سوزد بر من دل سنگینت / گویی دل من اسنگ است در چاه زخمدانت
  - ۶) روی تو چون نوبهار جلوه‌گری می‌کند / رلف تو چون روزگار پرده‌داری می‌کند
  - ۷) قهوه‌خانه گرم و روشن بود همچون شرم.
  - ۸) دانا چو طبله‌ی عطار است، خاموش و هنرنمای.
  - ۹) تو سرو جویباری تو لاله‌ی بهاری / تو یار غمگساری تو حور دلربایی
  - ۱۰) خداوندا شبیم را روز گردان / چو روزم بر جهان پیروز گردان
  - ۱۱) پیل فنا که شاه بقا مات حکم اوست / هم بر پیادگان شما نیز بگذرد
  - ۱۲) دلم شکستی و رفتی خلاف شرط مروّت / به احتیاط رو اکنون که آبگینه شکستی
  - ۱۳) گر برانی نروم ور بروم باز آیم / ناگزیر است مگس دکه‌ی حلوایی را
  - ۱۴) ندانمت که چه گویم تو هر دو چشم منی / که بی وجود شریف، جهان نمی‌بینم
  - ۱۵) چنان به دام تو الفت گرفت مرغ دلم / که یاد می‌نکند عهد آشیان ای دوست